

FAKULTA POLITICKÝCH VIED A MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV
UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

REGIONÁLNY ROZVOJ V 21. STOROČÍ 2020

Peter Čajka

ISBN 978-80-557-1696-1

Peter Čajka

REGIONÁLNY ROZVOJ V 21. STOROČÍ

2020

 BELIANUM

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

PETER ČAJKA

REGIONÁLNY ROZVOJ V 21. STOROČÍ

Banská Bystrica

2020

© doc. PhDr. Peter Čajka, PhD.

Názov: Regionálny rozvoj v 21. storočí

Recenzenti: prof. Ing. Václav Vybíhal, CSc.
doc. PhDr. Lucia Rýsová, PhD.

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici

Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o.

Táto publikácia bola schválená ako vysokoškolská učebnica
edičnou radou Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v novembri 2019.

ISBN: 978-80-557-1696-1

OBSAH

ÚVOD	5
1. NOVÉ PRÍSTUPY V SÚČASNOM REGIONÁLNO M ROZVOJI	9
1.1 Terminologické vymedzenie	23
1.2 Informačná spoločnosť	43
2. ZNALOSTNÁ EKONOMIKA.....	53
2.1 Charakteristika znalostnej ekonomiky	56
2.2 Konkurencieschopnosť v kontexte znalostnej ekonomiky.....	65
3. UNIVERZITY AKO FAKTOR REGIONÁLNEHO ROZVOJA.....	73
3.1 Univerzity a hospodársky rast.....	81
3.2 Univerzita 3.0.....	93
3.3 Univerzita ako inovačný potenciál rozvoja.....	97
LITERATÚRA.....	111

ÚVOD

„V 21. storočí, sa komparatívna výhoda stane menej funkciou prírodných zdrojov či pomeru kapitál - práca, ale sa stane funkciou technológie a schopností. Matka príroda a história budú v porovnaní s ľudskou vynachádzavosťou zohrávať oveľa menšiu úlohu“. (Thurow, 1991, s. 101)

Súčasná moderná ekonomika je tiež známa a častokrát označovaná aj ako znalostná ekonomika (KBE). Strategickým faktorom pre jej hospodársky rast sú vedomosti a schopnosť ich vytvárať, absorbovať a využívať. Jedným z pilierov znalostnej ekonomiky je moderná a primeraná informačná infraštruktúra. Uľahčuje efektívnu komunikáciu, šírenie a spracovanie informácií a poznatkov. Znamená to vytváranie nových poznatkov a nových možností na efektívne využívanie poznatkov a informácií v riadiacom procese. Rozsiahle využívanie informačných a komunikačných technológií prispieva nielen k zvýšeniu efektívnosti jednotlivých hospodárskych subjektov, ale aj k možnostiam posilnenia celej ekonomiky. Preto má zásadný význam pre budovanie znalostnej ekonomiky a formovanie informačnej spoločnosti. Informačná infraštruktúra je tiež významným determinantom pri rozvoji územných celkov a teda ovplyvňuje regionálny rozmer budovania znalostnej ekonomiky. Ako poznamenal Miszczak (2012, s. 109), rozvoj informačných a komunikačných technológií zvyšuje množstvo a kvalitu informácií a uľahčuje prístup k nim. Rastúci objem cirkulujúcich informácií znamená získavanie nových poznatkov, ktoré - ako jeden z faktorov regionálneho rozvoja - určuje formovanie novej štruktúry hospodárskeho regiónu. Regionálne rozdiely v úrovni informačnej infraštruktúry môžu preto prispieť k zhoršeniu regionálnych rozdielov v úrovni hospodárskeho rozvoja a môžu spomaliť proces budovania znalostnej ekonomiky na vnútroštátnej úrovni. (Wierzbicka, 2018, s. 124)

Vedomosti a nové technológie založené na vedomostiach sú hlavnými hnacími silami rozvoja svetovej ekonomiky. História hospodárskeho vývoja ukazuje, že najadaptabilnejšie a najinovatívnejšie krajiny sú tie najúspešnejšie. Tie štáty, ktoré sa rýchlo a najlepšie prispôbujú zmenám s novými inováciami, sú tými, ktoré sa rozvíjajú rýchlejšie. Vývoj znalostí a inovácií založených na vedomostiach umožnil rýchly priemyselný rozvoj, ktorý sa začal objavom parného motora a smeroval k neustálemu zlepšovaniu strojov a výrobného procesu, až po úplnú automatizáciu. Vývoj moderných počítačov, informačných a komunikačných technológií a internetu priniesol nový informačný vek. Nové znalosti zabudované do moderných informačných technológií umožňujú zhromažďovanie, spracovanie a analýzu údajov a najmä prijímanie rozhodnutí na základe veľkého množstva informácií. Informácie sa teda stávajú najdôležitejším zdrojom rozvoja a získavajú nadsadenosť nad prírodnými zdrojmi (charakteristickými pre prvú priemyselnú revolúciu) alebo bohatstvom fyzického kapitálu (charakteristickým pre druhú priemyselnú revolúciu). (Filipović, Nikolić& Ilić, 2016, s. 187)

Rozvoj informačnej infraštruktúry je nevyhnutnou podmienkou pre rast informačnej spoločnosti a budovanie znalostnej ekonomiky, a to aj na regionálnej úrovni. Moderná informačná infraštruktúra umožňuje efektívnu komunikáciu, ako aj šírenie a spracovanie informácií a poznatkov, čo je zároveň jedným z faktorov regionálneho rozvoja. Preto je zlepšenie úrovne informačnej infraštruktúry v štáte veľmi dôležité. (Wierzbička, 2018, s. 124)

Informácie sa z hľadiska vedomostí stávajú hnacou silou znalostnej ekonomiky. V tejto súvislosti sme svedkami zvyšovania významu ľudského, intelektuálneho a sociálneho kapitálu a taktiež zvyšovania úlohy tvorivosti, ako kľúčových faktorov trvalo udržateľného dlhodobého rozvoja. Organizáciami tretieho tisícročia sú vzdelávacie organizácie (najmä vysoké školy a univerzity), ktorých jadrom pôsobnosti je koordinácia všetkých kompetencií. Kreatívny rozmer hospodárskych činností znamená upustenie od starých aktivít (rutina a tradícia) a presunutie dôrazu na nové (predstavované inováciami, originalitou a rozmanitosťou). Znalosti sú dôležitým strategickým zdrojom pre spoločnosti a mali

by sa sústrediť na navrhovanie skutočných znalostných stratégií, na zvýšenie konkurencieschopnosti založenej na racionálnom posúdení vnútorných zdrojov a vonkajšieho konkurenčného prostredia, pričom by sa mali zohľadniť aj existujúce turbulencie a neistoty, ktorým v súčasnosti čelia (Bolisani & Bratianu, 2017).

Tvorcami, šíriteľmi a inovátormi poznatkov a vedomostí sú najmä vzdelávacie inštitúcie, ako vysoké školy a univerzity. Tieto tak môžu prispieť k hospodárskemu úspechu regiónu prehlbením zručností a znalostí, ako aj ľudského kapitálu svojich obyvateľov. Absolventi vysokých škôl, následne zapojení do pracovného procesu v danom regióne, sú jedným zo spôsobov, ako tieto inštitúcie zvyšujú úroveň ľudského kapitálu. Vedomosti a technológie vytvorené prostredníctvom výskumných aktivít na univerzitách môžu nielen prilákať nové firmy a spoločnosti do regiónu, ale môžu tiež pomôcť existujúcim podnikom rozšíriť sa a inovovať. Tieto pozitívne vedľajšie účinky („spillover effects“) môžu následne zvýšiť dopyt regiónu po vysokokvalifikovaných pracovníkoch.

Zákonodarcovia čoraz viac v súčasnosti vnímajú vysoké školy a univerzity ako hnaciu silu regionálneho hospodárskeho rozvoja. Navyše práve zákonodarcovia, najmä v upadajúcich regiónoch, často túžia po prítomnosti akademických inštitúcií, pretože majú tendenciu prinášať stabilitu ekonomikám v daných regiónoch a pôsobia v sektore, ktorý je počas hospodárskeho poklesu menej náchylný na pokles, recesiú, ako iné, najmä výrobné odvetvia.

Konvenčné prístupy k hodnoteniu ekonomickej efektivity, ktorú vytvárajú vysoké školy a univerzity, sa často zameriavajú len na priame účinky ako je zamestnanosť, alebo výdavky, spolu s multiplikačným efektom na zachytenie priamych a nepriamych výsledkov. Potenciál vysokých škôl a univerzít však presahuje tieto štandardné účinky. Tieto inštitúcie môžu pomôcť vybudovať vedomosti a zručnosti – ako aj ľudský kapitál - ako kritickú súčasť hospodárskeho úspechu regiónu. Región s vyššou úrovňou ľudského kapitálu má sklon k väčšej hospodárskej činnosti a rýchlejšiemu hospodárskemu rastu. Okrem toho majú jeho pracovníci tendenciu byť produktívnejšími a zarábať vyššiu mzdu.

Vyššia úroveň ľudského kapitálu v regióne môže prispieť k vyššej úrovni hospodárskej činnosti z niekoľkých dôvodov. Ľudský kapitál zvyšuje produktivitu ako na úrovni jednotlivca, tak aj generovania inovácií. Región s väčším počtom ľudí s vyššou úrovňou ľudského kapitálu by mal mať celkovo väčšiu ekonomickú aktivitu. Celkový vplyv vyšších úrovní ľudského kapitálu na hospodársku činnosť je však väčší ako súčet jeho častí. Geografická koncentrácia ľudského kapitálu uľahčuje to, čo ekonómovia nazývajú ako „prelievanie znalostí“ - prenos vedomostí a zručností z jedného jedinca na druhého. Jedna osoba sa môže prostredníctvom pozorovania a komunikácie učiť zručnosti od druhej; alternatívne môže zdieľanie myšlienok medzi jednotlivcami viesť k novým poznatkom, ktoré zvyšujú znalosti celej skupiny. Keď ľudia týmto spôsobom zvyšujú svoje znalosti, vytvárajú druhotný efekt, ktorý zvyšuje ľudský kapitál, čo môže ďalej zvýšiť regionálnu produktivitu, povzbudiť inováciu a podporiť rast.

Regióny s vyššou úrovňou ľudského kapitálu taktiež majú tendenciu mať vyššie mzdy, viac inovácií, rýchlejší rast populácie a zamestnanosti a lepšie vyhliadky na „opätovné uplatnenie“, keď sa ekonomika v priebehu času mení. Vzhľadom na vplyv ľudského kapitálu na hospodársku výkonnosť regiónu je dôležité pochopiť, ktoré faktory pomáhajú vysvetliť veľké rozdiely v úrovni ľudského kapitálu v metropolitných oblastiach. Jedným z takýchto faktorov je prítomnosť vysokých škôl a univerzít. (Abel&Deitz, 2011, s. 2).

Predložená vysokoškolská učebnica „Regionálny rozvoj v 21. storočí“ si kladie za cieľ priblížiť študentom špecifiká regionálneho rozvoja v kontexte znalostnej ekonomiky, založenej na nových, inovatívnych poznatkoch prinášaných a zavádzaných prostredníctvom vzdelávacích inštitúcií. Učebnica je zároveň koncipovaná ako základný výkladový text vysvetľujúci vybrané témy z oblasti regionálnej politiky. Svojim aktuálnym obsahom taktiež dopĺňa ponuku súčasnej odporúčanej literatúry pre študentov v predmetnej problematike.

1. NOVÉ PRÍSTUPY V SÚČASNOM REGIONÁLNO M ROZVOJI

Dnes intenzívne hľadáme novú paradigmu sociálneho rozvoja, ktorá dokáže adekvátne vysvetliť prebiehajúce udalosti a navrhuje prijateľný koncept budúceho svetového poriadku. Tento proces má zásadný význam, pretože každé hospodárstvo nie je konečným cieľom, ale viac či menej účinným nástrojom na vykonávanie globálneho cieľa akejkoľvek spoločnosti - ktorý zaručuje nepretržitý proces uspokojovania rastúcich potrieb súčasnej a budúcich generácií. (Pilipenko, 2015, s. 888)

Súčasný svet sa v 21. storočí tak nachádza na novej „štartovacej čiare“, ktorú predstavuje poznatkovo-orientovaná spoločnosť. Prostredníctvom nej vstupujeme do nového veku vytvárania poznatkov a nepretržitého učenia. Tento nový systém poznatkovo-orientovanej spoločnosti je založený na syntéze intelektuálnej a fyzickej pracovnej sily, čiže prepájani inovácie a produkcie. Hlavné zdroje hodnôt a ekonomického rastu v poznatkovo-orientovanej spoločnosti totiž už nie sú tvorené fyzickou silou, ale práve ľudským myslením a intelektom. V poznatkovo-orientovanej spoločnosti, inteligencia a intelektuálna pracovná sila nahrádza fyzickú prácu, ako základný zdroj hodnôt a zisku. Tento nový systém tvorby prosperity a bohatstva umožňuje využívať celosť ľudského intelektu a jeho kreatívne schopnosti. (Čajka, Rýsová, 2008, s. 75)

Kým globalizácia v 50. a 60. rokoch bola poháňaná šírením a rozvojom systému Taylorovho vedeckého manažmentu¹, v súčasnosti je to post-taylorizmus a flexibilné formy organizácie, ktoré formujú proces globalizácie. Pružná organizácia (eliminuje znehodnocovanie) zvyšuje produktivitu práce a kapitálu, a to integráciou „myslenia“ a „činnosti“ vo všetkých oblastiach činností. Týmto spôsobom dochádza k odstráneniu stredných vrstiev manažmentu, ktoré sú väčšinou disfunkčné v zmysle efektívneho toku informácií. Definovaním viacúrovňových

¹ Taylor poskytol základný popis manažmentu veľkovýrobných systémov založených na existencii delby práce a hierarchickej kontroly. (Taylor, 1911)

činností, využívaním tímovej práce, rotáciou zamestnancov a flexibilnou organizáciou predchádzame neúmernej špecializácii.

Pružná organizácia spája flexibilitu, vysokú kvalitu výrobkov a stupeň prispôsobivosti, s rýchlou a nízkymi nákladmi na hromadnú výrobu. Kým taylorovskí výrobcovia dosiahli vyšší stupeň produktivity prostredníctvom úspor z veľkosériovej výroby, flexibilní výrobcovia môžu dosiahnuť vyššiu produktivitu prostredníctvom úspor zo sortimentu, a to produkovaním širokého spektra adaptabilných výrobkov a služieb, bez „obetovania“ úspor z veľkosériovej výroby. Tento cieľ dosahujú práve zvyšovaním využiteľnosti ľudských zdrojov. (Oman, 1996, s.19)

V posledných niekoľkých desaťročiach sa ekonomiky popredných krajín stále viac orientujú smerom k znalostným ekonomikám, ktoré sa popri ekonomickej prosperite a tvorbe bohatstva spoliehajú menej na tradičné zdroje, ako je práca a kapitál. (Dahlman, 2007; Chavula, 2010; Chandra & Yokoyama, 2011; Asongu, 2015). Všeobecne sa uznáva, že vytváranie nových poznatkov, inovácií a technologických zmien vedie v týchto krajinách k prosperite. Preto ekonomické stimuly založené na nových poznatkoch stimulujú hospodársky rast, zlepšujú pracovné príležitosti, poskytujú vyššie mzdy a nakoniec zvyšujú konkurencieschopnosť krajiny v globálnom prostredí. Príťažlivé ekonomické trendy prevládajúce v mnohých rozvinutých krajinách do značnej miery závisia práve od investícií do nových technológií, vysoko kvalifikovanej pracovnej sily a špičkových technologických odvetví. Tvoria základné zložky rozvoja znalostnej ekonomiky (AfDB, 2007).

Mnoho ekonómov v súčasnosti vníma rámec regionálnej konkurencieschopnosti ako kľúč k regionálnemu rozvoju v 21. storočí. Vychádzajúc z práce Portera (1998, 1999) a ďalších, prístup regionálnej konkurencieschopnosti v zásade tvrdí, že regióny sa môžu rozvíjať iba identifikovaním svojej jednoznačnej konkurenčnej výhody a musia zladiť verejné investície s týmito kľúčovými hospodárskymi aspektami. Regióny potrebujú štyri základné zložky, aby získali konkurenčnú výhodu v globálnom hospodárstve: stratégiu, riadenie, podnikanie a inovácie. (Drabenstott, 2008, s. 46-50)